

Sverige och kärnvapen

En teorikonsumerande fallstudie av Sveriges syn på
kärnvapen under kalla kriget

Abstract

Today, Sweden is well-known as a nation with a strong voice for non-proliferation and disarmament. This has not always been the case though, during the 1950's the country was on its way to develop nuclear weapons of its own. This paper seeks to examine how this shift of direction happened during the 1960's, and how it has affected Swedish security and defence policy as of today.

This paper aims to explain the shift in policy using Allison and Zelikow's Rational Actor and Government Politics models. The study shows that there is a connection between the Swedish policy during the cold war and that of today. A balance is kept between the Swedish foreign policy of non-aligned and support of non-proliferation, and the cooperation in security policy with NATO and USA. The support of the UN treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons has sent Sweden on a collision course with many of its closest cooperative partners in security policy matters. Here, Sweden might have stretched the non-proliferation and disarmament policy one step too far.

Nyckelord: Kärnvapenprogram, Sverige, kärnvapenförbud, nedrustning

Antal ord:

10499

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Problemformulering	2
1.2	Tidigare forskning	3
1.3	Definitioner och begreppsanvändning	4
1.4	Avgränsningar	4
1.5	Disposition	5
2	Teori	6
2.1	Uppsatsens teori	6
2.1.1	Den rationella modellen	7
2.1.2	Förhandlingsmodellen	8
2.1.3	Kritik mot valda modeller	9
3	Metod	10
3.1	Metodval och källmaterial	10
3.2	Validitet och reliabilitet	11
4	Analys	12
4.1	Sveriges syn på svenska kärnvapen enligt den rationella modellen	12
4.2	Sveriges syn på amerikanska kärnvapen enligt den rationella modellen	15
4.3	Sveriges syn på sovjetiska kärnvapen enligt rationella modellen	17
4.4	Sveriges syn på svenska kärnvapen enligt förhandlingsmodellen.	18
4.5	Sveriges syn på amerikanska kärnvapen enligt förhandlingsmodellen	21
4.6	Sveriges syn på sovjetiska kärnvapen enligt förhandlingsmodellen.	23
5	Resultat	26
5.1	Resultat enligt den rationella modellen	26
5.2	Resultat enligt förhandlingsmodellen	27
5.3	Förändrades synen på kärnvapen under kalla kriget?	27
5.4	Avslutande diskussion	28
5.5	Förslag till fortsatt forskning	29

6	Referenser.....	30
a.	Primärkällor.....	30
b.	Sekundärkällor	32

1 Inledning

Svensk utrikes- och säkerhetspolitik har sedan 1814 varit en balansgång mellan stormakter. Den balanseringen har skonat oss de umbäranden som exempelvis andra världskriget innebar. Detta skedde genom en avvägd realpolitik, dock inte utan debatt. Efter andra världskrigets slut uppstod en ny världsordning med två block med vardera en stormakt, Nato med USA samt Warszawapakten med Sovjetunionen. Sveriges neutralitetspolitik kom under efterkrigstiden att i mångt och mycket att handla om att bibehålla neutraliteten i den nya världsordningen, en balans mot dessa block och stormakter (Dalsjö 2010, s. 210–216).

Syftet med ett svenskt kärnvapenprogram var att kunna värna neutraliteten mot en kärnvapenbeväpnad motståndare med egna medel. Ett forskningsarbete tog vid som fortsatte med varierande intensitet fram till icke-spridningsavtalets implementering i slutet på 1960-talet. Under denna period gjordes en del eftergifter från USA:s sida mot Sverige avseende tillgång till amerikansk kärnenergiteknologi som även möjliggjorde ett par steg framåt i det svenska kärnvapenprogrammet. Samtidigt med detta fördes officiellt en hårdför neutralitetspolitik för att visa på ett oberoende från väst och en balans gentemot Sovjetunionen. Denna skillnad i öppen och dold säkerhetspolitik blev relativt snabbt allt mer tydlig och kom att leda till säkerhetspolitiska konsekvenser för Sverige (Dalsjö 2010, s. 217–222).

Under 1960-talet vände opinionen både politiskt och folkligt i Sverige. Förändringen skedde relativt snabbt från en positiv inställning till anskaffning av egna kärnvapen, till att avveckla det inhemska kärnvapenprogrammet och bli en drivande nation inom det internationella nedrustningsarbetet. Idag ser världen återigen ut att gå mot ett hårdare klimat. Sverige är fortfarande en stor förkämpe för nedrustning och kärnvapenavveckling samtidigt som stormakterna rustar för fullt. Längre har icke-spridningsavtalet som Sverige skrev under 1968 varit en av hörnpelarna i FN:s internationella nedrustningsarbete. Under senare år har ytterligare en konvention tillkommit som en motpol till den internationella upprustningen på kärnvapenområdet, *Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons* (TPNW). Just nu står Sverige inför ett val, skriva under konventionen med de säkerhetspolitiska konsekvenser det kan ge, eller avstå och därmed ta ett steg tillbaka i rollen som en av världens främsta förespråkare för nedrustningspolitik inom kärnvapenområdet.

1.1 Problemformulering

Sveriges nationella säkerhetsstrategi anger att det militära målet för Sveriges försvar är att försvara Sverige och främja våra intressen utomlands, enskilt och tillsammans med andra. Vi skall vara en trovärdig samarbetspartner till länderna inom EU och Europa och den transatlantiska länken är avgörande för Europas säkerhet. Strategin anger vidare att ett tydligt svenskt intresse är att medverka till att det avstannade arbetet för en kärnvapenedrustning återupptas, istället för den upprustning och modernisering av flera länders kärnvapenarsenaler som nu sker (Svensk säkerhetsstrategi 2017, s. 6–17).

I Sverige har det under långt tid funnits en diskrepans mellan de som vill utöka Sveriges försvarssamarbeten med Nato och USA och de som förespråkar ett mer avskärande förhållningssätt mot desamma. Färgstarka personligheter för ett samarbete med väst har främst förekommit på den politiska högersidan men även från försvarsdepartementet oavsett politiskt styre. I modern tid är de tydligaste exemplen de försvarssamarbeten Peter Hultqvist tecknat under sin tid som försvarsminister med främst USA och Finland, men även med flera andra nationer (Regeringen.se [2], Regeringen.se [3]). På vänsterflanken var det kommunisterna, sedermera Vänsterpartiet och delar av det socialdemokratiska partiet och utrikesdepartementet som stått för nedrustningspolitik och avskärmning mot USA och Nato (Kronvall m.fl. 2005).

USA anger i Nuclear Posture Review att man avser fortsätta upprätthålla ett kärnvapenparaply över sina allierade och partners samtidigt som man upprätthåller icke spridningsavtalet (NPT). Vidare anges att USA anser att konventionen för förbud mot kärnvapen, är orealistisk i förhållande till säkerhetsläget i världen. Ett aktivt ställningstagande för TPNW anses av USA kunna skada pågående och kommande militära samarbeten mellan landet och eventuella nuvarande eller kommande samarbetspartners (Nuclear posture Review 2018, s. 70–72). Enligt en artikel i Svenska Dagbladet, publicerad 31 augusti 2017, skall dessutom USA:s försvarsminister, vid tillfället James Mattis, ha meddelat sin motsvarighet i Sverige, Peter Hultqvist, att vid ett eventuellt undertecknande av TPNW kommer inte Sveriges status som nära samarbetspartner till Nato att förnyas (Gummesson 2017). Samtidigt anger Sveriges utrikesminister, Margot Wallström, i en debattartikel i SvD den 25 augusti 2017 att ”Vår första analys visar att våra bi- och multilaterala försvarssamarbeten, inklusive partnerskapet med Nato samt samarbete med USA, Frankrike och Storbritannien kan fortsätta” (SvD 2017).

Frågan om hur mycket ett aktivt svenskt deltagande i TPNW får kosta i form av försämrat säkerhetspolitiskt samarbete med Nato och USA uppstår därmed. Ett

inom statsvetenskapen välkänt dilemma i form av att bevaka ett lands säkerhetspolitiska intressen samtidigt som en önskan om att låta de idealistiska målsättningarna få genomslag framkommer i och med detta (Esaiasson m.fl. 2017, s. 34).

Mitt mål med den här forskningsansatsen är att undersöka om dagens kärnvapenpolitik kan spåras till den politik som fördes under andra halvan av 1900-talet. Uppsatsen kan därmed bidra till att skapa ökad förståelse för dagens politiska situation i kärnvapenfrågan. Forskningsfrågan blir därför:

Kan Sveriges historiska syn på kärnvapen förklara dagens svenska kärnvapenpolitik?

1.2 Tidigare forskning

Angränsande forskning finns som visar på Sveriges inställning till FN, arbetet mot kärnvapen samt hur Sveriges inrikespolitik påverkar utrikespolitiken. Wilhelm Agrell har skrivit en ansenlig samling böcker och artiklar om Sveriges kärnvapenprogram. Bland annat har han skrivit utförligt om de tekniska aspekterna av Sveriges kärnvapenprogram och dess koppling till den civila kärnenergiforskningen. (Agrell 2002 [2]). Agrell har även skrivit om hur den politiska och allmänna opinionen på ett fåtal år i början av 1960-talet snabbt skiftar från att vara för svenska kärnvapen till ett kompakt motstånd. Här sker en koppling till förd säkerhetspolitik på 1980 och 90-talen (Agrell 1985) som är en intressant koppling till min ansats att belysa dagens svenska säkerhets- och nedrustningspolitik.

Thomas Jonter har bland annat bedrivit forskning för att undersöka försvarets forskningsanstalts historia avseende det svenska kärnvapenprogrammet (Jonter 2001). Även kopplingarna mellan Sverige och USA och förhandlingarna mellan *Atom for peace* programmet och det svenska kärnvapen- och kärnenergiprogrammet har undersökts (Jonter 1999). I den nu aktuella frågan om svensk anslutning är Jonter en av två forskare bakom den inledande analys som Margot Wallström lutade sig på när hon valde att stödja konventionen för ett kärnvapenförbud (Regeringskansliet [1]).

En slutsats är med andra ord att en relativt omfattande forskning har gjorts runt Sverige och kärnvapen, dock utan en ansats att undersöka kopplingar till nutid eller med vald teoretisk ansats. Jag anser även att ett visst utrymme finns kvar att utforska avseende växelverkan mellan inrikes- och utrikespolitiken i frågan, och hur den formade den svenska synen på kärnvapen.

1.3 Definitioner och begreppsanvändning

Rational Actor Model	Rationella modellen
Organizational behavior model	Organisationsmodellen
Governmental Politics	Förhandlingsmodellen
Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons	NPT
Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons	TPNW
Kalla kriget	Definieras i denna uppsats som perioden mellan andra världskrigets slut och Sovjetunionens fall den 31 december 1991.
Sveriges <i>historiska syn</i> på.	Med historisk syn menas Sveriges förhållningssätt politiskt och militärt till kärnvapen från uppstarten av ett svenskt kärnvapenprogram 1945 till kalla krigets slut.

1.4 Avgränsningar

Analysen avgränsas till frågan om det svenska förhållningssättet till kärnvapen under kalla kriget. Det avser jag göra utifrån tre delfrågor:

- Sveriges syn på svenska kärnvapen
- Sveriges syn på amerikanska kärnvapen
- Sveriges syn på sovjetiska kärnvapen

Jag kommer endast i begränsad omfattning beröra den civila delen av det svenska kärnenergiprogrammet då där finns direkta beröringspunkter med kärnvapen (Jonter 1999, s. 16–20).

I *Essence of Decision* (Allison & Zelikow 1999) analyseras Kubakrisen 1962 med hjälp av tre teorier. Av dessa har jag valt två teorier för att analysera min frågeställning. Den teori som väljs bort är *Organizational behavior*. Denna modell väljs bort av utrymmesskäl och av faktumet att delar av slutsatserna som dras i denna modell täcks upp av de övriga två modellerna. Då frågan om kärnvapen är väldigt bred kommer jag ur den rationella modellens perspektiv koncentrera mig

på den svenska synen på svensk kärnvapenutveckling och på de två största kärnvapenmakterna. Analysen av förhandlingspolitiken kommer göras genom att studera framstående aktörer till exempel ministrar, högre officerare, eller företrädare för politiska partier. Utöver dessa finns det starkare intresseorganisationer, men deras eventuella påverkan på förord politik ses i denna uppsats som underordnat övriga aktörer.

1.5 Disposition

Jag kommer inledningsvis att redogöra för teorier och metodval uppsatsen tar sin grund i och hur jag avser använda dem. Därefter redogörs för den analys jag genomfört med hjälp av valda teorier. Jag avser redovisa de slutsatser jag kommit fram till med hjälp av analys och aktuella frågeställningar. Slutligen presenteras det empiriska materialet och slutsatser utifrån detta för att besvara de ställda delfrågorna. Därtill ges förslag på vidare forskning.

2 Teori

2.1 Uppsatsens teori

Den teoretiska grunden i uppsatsen bygger på några av de analysmodeller som den amerikanske forskaren Graham Allison formulerade i *Essence of Decision*. Modellerna är framtagna för att belysa en mellanstatlig konflikt ur flera olika aspekter. Boken uppdaterades med hjälp av Philip Zelikow och gavs ut i en andra upplaga 1999. Modellerna kompletterar varandra, där modell I undersöker den breda kontexten med ett fokus utifrån ett nationellt perspektiv, nationen som en homogen enhet. Modell II belyser rutiner, beslutsprocess och handlingsalternativ i de organisationer som påverkar. Modell III fokuserar i större grad på individerna som utgör styret och den förhandling som försiggår ett beslut. En sammanfogning av dessa modeller ger en avsevärt större möjlighet att nå en heltäckande slutsats än modellerna var för sig skulle kunna ge (Smith 2008, s. 227).

Författarna tar en ansats i att förklara något som många före dem har undvikit, nämligen att överbrygga gapet mellan teori och praktik. Rena teoretiker finner fel i Allisons metoder, precis som kan ses i kap 2.1.3. Oavsett denna kritik vittnar faktumet att många av Allisons slutsatser i 1971 års utgåva av boken har visat sig stämma efterhand som tidigare hemligstämplat material har gjorts tillgängligt för allmänheten (Cusimano 2000, s. 635–638).

Modellernas grund i realismen ger möjlighet att förstå Sveriges strävan efter egna kärnvapen genom tesen att säkra nationens överlevnad under den upprustningsspiral som är en av grunderna i realismen. Även under förhandlingsmodellen kan vissa aktörer inom politiken, men även vissa militära befattningshavares argumentation, stå att finna i tron på att en stark militär krävs för att bevara en maktbalans i relation till andra nationer som en förklaring till deras agerande. Det hade varit möjligt att genomföra studien med hjälp av andra teorier, såsom exempelvis realism och liberalism. Då jag utgår ifrån en mindre stat, Sverige, och Sveriges förhållande till två stormakter, USA och Sovjetunionen (sedermera Ryssland) och inte två jämbördiga stater så är en teoretisk ansats mot ren realism i vissa stycken mindre lämplig än de nu valda teorierna. Den maktbalans och polaritet som realismen koncentreras runt tillsammans med säkerhetsdilemmat (Lindvall Pettersson 2013, s. 14–15) är förvisso fullt applicerbar på utkomsten av Sveriges ambitioner till ett eget kärnvapenprogram

och varför det alternativet till slut valdes bort, men kan inte enahanda förklara hela bilden.

2.1.1 Den rationella modellen

Allisons förklaring av den rationella modellen inleds med en fråga: "*When confronted by a puzzling international event, how does one proceed?*". Han menar att den rationella modellen kan spåras baklänges, från ett beslut till de bakomliggande rationella orsakerna som ledde fram till beslutet eller agerandet i den aktuella situationen (Allison & Zelikow 1999, s. 13). Centralt för modellen blir de långsiktiga målen för aktören (staten) och de rationella valen som leder fram till målet.

Denna värdemaximering ligger till grund för de aspekter Allison sätter upp för att en aktör skall fatta rationella beslut (Allison & Zelikow 1999, s. 17):

- *Mål och målsättningar.* Vad önskar staten få ut, eller vinna på beslutet som tas? Vilka andra möjliga utfall leder beslutet till, och i vilken prioritetsordning hamnar dessa övriga utfall utifrån önskat utfall? Ett exempel i föreliggande forskningsproblem är vad det svenska kärnvapenprogrammet hade för målsättning och vilka övriga utfall det kunde tänkas leda till.
- *Handlingsalternativ.* Det finns alltid ett antal alternativ att välja mellan. Dessa måste undersökas och preciseras så noga att det går att skilja dem från varandra.
- *Konsekvenser av respektive alternativ.* Varje alternativ leder till ett antal konsekvenser som måste tas i beaktning och analyseras i beslutsprocessen.
- *Val.* Att välja det rationella alternativet som leder till målet med minst antal negativa konsekvenser, samtidigt som det ger mest utdelning i förhållande till uppsatt målsättning.

Allison och Zelikow tar även upp en av ekonomen Thomas Schellings aspekter på sannolikheten för att en stat skall använda kärnvapen. Det är inte främst balansen i mängden kärnvapen mellan två likvärdiga kärnvapenstater som utgör avskräckningen från att starta ett kärnvapenkrig, utan snarare stabiliteten i balansen. Med det menas att om en nation har en större möjlighet till andraslagsförmåga (slå tillbaka efter ett inledande anfall med hjälp av annan opåverkad förmåga, t ex kärnvapenbestyckade ubåtar) än den andra finns en obalans i stabiliteten (Allison & Zelikow 1999, s. 14–15). Detta är en faktor som påverkat Sverige i debatten om att fullfölja ett eget kärnvapenprogram och därmed något som stärker lämpligheten att nyttja teorin för vald frågeställning.

Den rationella modellen är upplagd på ett sådant sätt att problemet föreslås analyseras utifrån fem frågor (Allison & Zelikow 1999, s. 389–390):

1. Vad är (eller uppfattar) staten som ett hot eller möjlighet som föranleder att ett beslut behöver tas?
2. Vad är statens målsättning med agerandet?
3. Vilka är (eller uppfattas som) statens handlingsalternativ för att uppnå målsättningarna?
4. Vilka är för- och nackdelarna för vart och ett av de olika handlingsalternativen?
5. Vilket handlingsalternativ är bäst för staten utifrån förutsättningarna?

Dessa frågor syftar i första hand till en analys av mellanstatliga frågor. Därmed är frågorna inte helt tillämpliga, utan kräver en viss anpassning för att även passa in på Sveriges syn på egna kärnvapen. För den rationella modellen omformulerar jag därför frågorna till nedanstående:

1. Vad uppfattar Sverige som ett hot eller en möjlighet som föranleder att ett beslut behöver tas?
2. Vad är Sveriges målsättning med agerandet?
3. Vilka uppfattas som Sveriges handlingsalternativ för att uppnå målsättningarna?
4. Vilka är för- och nackdelarna för vart och ett av de olika handlingsalternativen?
5. Vilket handlingsalternativ är bäst för Sverige utifrån förutsättningarna?

2.1.2 Förhandlingsmodellen

Förhandlingsmodellen är en vidareutveckling av Richard Neustadts modell, där Neustadts fokus på en organisations ledares betydelse har breddats till förhandlingen mellan aktörerna som har en betydelsefull inverkan på besluten (Smith m.fl. 2008 s.225). Modellen tittar på individerna inom respektive organisation, deras egna agendor och deras egna vägval för att påverka utkomsten av en beslutsprocess. Det behöver inte handla om påverkan inifrån en organisation, utan likväl handla om individer från intresseorganisationer och från organisationer som företräder en sida eller ståndpunkt i frågan (Allison & Zelikow 1999 s. 255–257). Analysen kommer att utgå ifrån individer inom de organisationer som har beslutsfattande funktion, eller i uppdrag att stödja processen.

Frågorna som skall nyttjas i förhandlingsmodellen är följande:

1. Vem ingår i kampen om att forma val och beslut?
2. Vilka faktorer formar aktörernas uppfattning om föredraget handlingsalternativ och därmed aktörens ståndpunkt i frågan?
3. Vilka faktorer svarar för respektive aktörs genomslag i handlingsalternativ och fattade beslut?
(Allison & Zelikow 1999, s. 390)

2.1.3 Kritik mot valda modeller

I *International Studies Quarterly* kritiseras Allison för att ha en allt för stor andel forskning baserad på icke teoretisk och personifierad forskning. Denna ansats anses inte bidra i någon större utsträckning till den systematiska kunskapen om statsvetenskap och internationella relationer enligt författaren till artikeln (Steiner 1977, s. 390). Vidare sammanfattas kritiken med att Allison's metoder inte hanterar en aktörs plan, syfte och åtaganden på ett objektivet sätt. Allison's ansats anses med andra ord inte på en vetenskaplig grund leda till det resultat som metoden hävdar att den gör (Steiner 1977, s. 421). Ett visst fog för kritiken finns, men som i så många andra statsvetenskapliga ansatser är det svårt att finna en absolut mätbar sanning. Antaganden och rimlighetsbedömningar behöver göras för att leda arbetet framåt. Allison's metoder får ses som ytterligare ett medel för att söka sanningen och föra vetenskapen framåt (Thurén 2007, s. 9–13).

En annan kritik mot modellen är att relationen och samverkan mellan Allison's tre modeller inte klaras ut tillräckligt i *Essence of Decision*. Om inte de tre modellerna är tre olika teoretiska, falsifierbara modeller, utan istället tre teoretiska ansatser, vad särskiljer dem då åt gällande de tre analysnivåer de är satta att representera? Allison och Zelikow påpekar istället under bokens gång att modellerna skall användas tillsammans, utan att specificera vilken som är mest optimal att använda som en solitär vid en specifik händelse. Den kritik som direkt påverkar denna uppsats är den som avhandlar att modellerna är statiska i sin förklaringsmodell. Enligt kritiken är de för statiska och inte nog övertygande i sin förmåga att redogöra för hur förändringar hos aktörerna under beslutsprocessens gång påverkar utkomsten i slutänden (Cusimano 2000, s. 636–637). Detta kan leda till att bakomliggande orsaker till forskningsproblemets uppkomst förvisso hittas, men att slutsatser blir svårare att leda i bevis om bakgrunden till dem ligger i förändringar i ståndpunkt under processens gång. Ett exempel på det är Sverigedemokraternas förändrade förhållningssätt till TPNW mellan att Sverige röstade ja till konventionen och beslutet att skriva under konventionen eller ej (Expressen, 2018).

3 Metod

Jag har med denna uppsats en ambition att skapa en förståelse för i vilken mån historisk svensk kärnvapenpolitik har påverkat den nutida. Med Sveriges syn på kärnvapenprogram avses för svensk politik som reaktion på egna framsteg och slutsatser inom egen forskning samt aktiva eller passiva åtgärder från USA och Sovjetunionen/Ryssland i deras kärnvapenprogram och hur dessa påverkat eller anses påverka Sverige.

3.1 Metodval och källmaterial

Den yttre ramen för uppsatsens metod utgörs av en kvalitativ teorikonsumerande enfallstudie (Esiasson m.fl. 2017, s. 42) av frågan om Sveriges val att rösta ja till FN:s konvention för ett förbud av kärnvapen kan förklaras utifrån landets historiska syn på kärnvapen. De tre analysenheterna utgörs av Sveriges syn på svenska kärnvapen, Sveriges syn på amerikanska kärnvapen och Sveriges syn på sovjetiska kärnvapen med en tyngdpunkt på perioden 1945–1991.

Den rationella modellen analyseras utifrån målsättningar, handlingsalternativ, konsekvenser av handlingsalternativ och valt alternativ (Allison & Zelikow 1999, s. 18). Därefter kommer jag att fortsätta med att omformulera de frågor som ställs i slutet på boken till frågor passande valt ämne (Allison & Zelikow 1999, s. 389–390). Det finns en diskrepans i vald frågeställning, då det i de två senare fallen handlar om Sveriges syn på två olika länders kärnvapenprogram kopplat till vår säkerhets- och utrikespolitik, medan det först nämnda avhandlar den interna politiska debatten. Då dessa tre områden har en växelverkan med utgångspunkt i hur Sveriges förda säkerhetspolitik ser behov eller ej av en egen kärnvapenpolitik, så är det i allt väsentligt fortfarande möjligt att utveckla dem utifrån samma teoretiska grund.

Förhandlingsmodellen avser jag använda genom att även här använda frågorna ur *Essence of Decision* för vald modell som grund och därefter omformulera dem för valt fall (Allison & Zelikow 1999, s. 390). Svaren på de omformulerade frågorna kommer jag söka genom en processpårande inomfallsstudie av fattade beslut och fastslagna inriktningar och hur dessa utvecklats under kalla kriget (Esiasson m.fl. 2017, s. 130–131).

Jag avser även att i uppsatsens resultatdel använda mig av de två begreppsparen avskräckning och förtroendeskapande samt integration och

avskärmning för att påvisa Sveriges balanserande av neutralitetspolitiken mot USA och Sovjetunionen. Utifrån de två teorierna kommer jag att försöka se om det finns slutsatser att dra från hur förhållningssätt skiftade under kalla kriget beroende på förd politik och önskade resultat (Kronvall & Petersson 2005, s. 16–18). Dessa slutsatser använder jag för att jämföra dem med förd politik idag och se vilka paralleller som kan dras.

Källmaterialet utgörs främst av riksdagsdebatter, statliga utredningar och tidigare forskning i form av facklitteratur. Det nutida materialet utgörs även till del av tidningsartiklar. Uppsatsens ansats är bred och källmaterialet som finns att tillgå är mycket omfattande. Där så är möjligt nyttjas primärkällor. Jag använder mig även av den omfattande forskning som finns för att nå fram till empirin inom tillgängliga tidsramar. Då källmaterialet till en betydande del utgörs av facklitteratur finns alltid risken att aktuella författare har misstolkat sitt källmaterial, eller exkluderat fakta som påverkar utkomsten av min analys. Då all använd litteratur är från välrenommerade forskare inom fackområdet anser jag att risken för att det påverkar uppsatsens slutsatser menligt som ringa, om än värda att beakta.

3.2 Validitet och reliabilitet

Begreppsvaliditeten uppnås genom definitionen av forskningsproblemets teoretiska definition i kap. 1.3 tillsammans med de operationella indikatorerna som redovisas i detta kapitel.

Validiteten i den tidsmässigt senare delen i det föreliggande forskningsproblemet, kopplingen till nutid, är svårbedömd. Sverige är mitt uppe i en process av att utreda frågan om vi skall skriva under FN:s konvention mot kärnvapen och sedermera även ratificera den, eller om vi av andra anledningar skall avstå. Det finns oräkneliga debattartiklar i frågan och det tillkommer ständigt nya. De uttalade motiveringarna i diverse utspel, riksdagsdebatter och inlägg från en mängd intresseorganisationer är svårbedömda avseende hur väl de kan anses spegla aktörernas egentliga motiv. Om begreppsvaliditeten är fullgod så utgör den tillsammans med hög reliabilitet grunden för att kraven på resultatvaliditet uppfylls (Esaiasson m.fl. 2017, s. 58–60).

Genom nedbrytning av forskningsfrågan till delfrågor som jag kopplar till de två teorierna skapas en möjlighet att analysera den inhämtade empirin. Uppsatsens reliabilitet kommer genom att den empirin utgörs av tidigare vetenskaplig forskning, utredningar, debattinlägg och riksdagsdebatter. Denna empiri utgör underlag för analysen och därigenom skall resultatvaliditet åstadkommas.

4 Analys

4.1 Sveriges syn på svenska kärnvapen enligt den rationella modellen

Sveriges säkerhetspolitiska läge förändrades dramatiskt efter andra världskrigets slut. Den demobilisering som skedde i världen efter första världskriget inträffade inte 1945. Istället ökade polariseringen i världen och nya stormakter växte fram medan andras betydelse minskade. I Sveriges närområde var Sovjetunionen den allenarådande stormakten under slutet av 1940-talet. Finland hade i och med *vänskaps- och biståndspakten* (VBS) knutits hårt till Sovjetunionen och praktiskt taget upphört att kunna betraktas som ett svenskt strategiskt djup. Försvarsbeslutet 1948 var tvunget att ta hänsyn till den stora förändring i världen som inträffade åren efter krigets slut. Hotet som sågs mot Sverige var ett koncentrerat anfall österifrån. För att möta detta skulle försvarsmakten utvecklas mot att bli ett tekniskt avancerat invasionsförsvar med möjlighet att fördröja en invasion intill dess att hjälp kunde anlända från västmakterna (Agrell 1985, s. 61–63).

Ett land kan ha olika motiv till att utveckla kärnvapen. Antingen i form av avskräckning av en potentiell motståndare, för att kompensera för brister i konventionell militär förmåga, för att uppnå balans mot en annan stat som innehar förmågan, av inrikespolitiska skäl eller med ett annat syfte, t ex som en motivator för att räknas som en regional eller global stormakt trots avsaknad av andra kriterier. I Sveriges fall kan motivet spåras till att Sovjetunionen med dess stora konventionella och nukleära förmåga sågs som huvudmotståndare. För att möta ett anfall från en kärnvapenmakt som Sovjetunionen krävs att kunna möta och avskräcka på alla nivåer, även vid ett kärnvapenangrepp. (Meyer 1984, s. 46–47, Beaufre 1963, s. 75).

Att välja att ingå i en försvarsallians skulle innebära att alla förmågor som krävs för att möta en motståndare inte skulle behöva bäras upp av Sverige ensamt. Att inte välja en säkerhetspolitisk allians med en stormakt innebar istället att Sverige var tvunget att hävda sin neutralitet utan att kunna påräkna hjälp utifrån. Då krävs en förmåga att kunna avskräcka en eventuell motståndare i alla aspekter, både med militära maktmedel och med en tillhörande säkerhetspolitik. För att stödja den neutrala linjen som Sverige anammade samlades redan den 17 augusti 1945, elva dagar efter att atombomben släpptes över Hiroshima, Försvarets Forskningsanstalts (FOA) styrelse. Detta var uppstarten på det svenska arbetet

med att undersöka vad det nya atomvapnet innebar. Uppfattningen om vad atomvapen egentligen var och kunde betyda var vid det här laget diffusa. Militärt sett stod det dock klart att det var ett vapensystem som skulle kunna få en avgörande roll i händelse av att Sverige skulle utsättas för krig eller krigshot i framtiden (Agrell 2002 [2], s. 48, 51). Längre fram kom man från svensk sida fram till att eget kärnvapen gav en avgörande taktisk fördel för att avskräcka en sovjetisk invasion. Man såg också utvecklingen som ett sätt att fortsätta vara en nation som låg i framkant i teknikutvecklingen i världen (Rublee 2009, s. 169).

Att verkligen nå fram till kärnvapen eller kärnkraft var ännu en avlägsen tanke på det sena 1940-talet (Agrell 2002 [2], s. 52). Handlingsalternativen och frågan om vilket fokus forskningen skulle ha; kärnvapen, kärnenergi eller båda stod med andra ord öppna. 1954 års tioåriga inriktning för försvarsmakten kom att innebära ett skifte från att inrikta kärnforskningen på forskning i rent tekniskt syfte till att den inriktades på forskning mot att utveckla kärnvapen. Skiftet innebar inte ett konkret förslag på anskaffning av kärnvapen, utan får snarare ses som en redovisning av de militära argumenten (Agrell 2002 [2], s. 132–134).

Enligt Stephen Meyer, författaren till ”The Dynamics of Nuclear Proliferation”, kan anskaffningsprocessen av kärnvapen delas in i fyra steg:

1. En stat beslutar sig för att utveckla eller införskaffa förmåga att tillverka kärnvapen.
2. En stat har uppnått förmåga att tillverka kärnvapen.
3. En stat beslutar sig för att anskaffa kärnvapen.
4. En stat besitter kärnvapen.

Sverige nådde tidigt till steg två, men utan att fortsätta vidare i trappan mot kärnvapenanskaffning. En annan nation som påbörjade forskning mot kärnvapen är Pakistan. Till skillnad från Sverige så har idag Pakistan kärnvapen i sin besittning. Förenklat så ligger skillnaden i den politiska ambitionen att införskaffa kärnvapen. Pakistan valde att fatta beslut om både förmågeutveckling och anskaffning samtidigt, till skillnad från Sverige (Meyer 1984, s. 5–6).

År 1957 uppnådde Sverige som en av världens tio första nationer förmågan att tillverka kärnvapen, eller så kallad latent förmåga, att kunskapen fanns (Meyer 1984, s. 41). I underlaget till 1958 års försvarsbeslut (ÖB -57) hade kärnvapen en central roll. I samtliga handlingsalternativ som presenterades så ingick alternativet att Sverige disponerade kärnvapen i slutet på 1960-talet (Agrell 1985, s. 65). Inget av alternativen infördes i sin helhet. Istället kom den socialdemokratiska atomvapenkommittén fram till att beslut skulle skjutas på framtiden. Handlingsalternativen att fortsätta med forskning mot anskaffning eller att avbryta forskningen fanns alltså kvar. Inriktningen blev istället en fortsatt forskning mot ett skyddsalternativ mot kärnvapen, men med ett utvidgat mandat att även fortsätta forska om kärnvapenutveckling (Agrell 1985, s. 66).

Sverige insåg att man inte kunde delta i en kärnvapenkapplöpning mot Sovjetunionen. Istället avsågs kärnvapnen användas på taktisk nivå. Kärnvapnen skulle då användas för att stoppa eller fördröja ett sovjetiskt anfall över Östersjön, eller genom norra Finland mot Sverige. Målsättningen med den taktiska kärnvapeninsatsen var att skapa tid för att stöd skall kunna erhållas från USA med deras strategiska kärnvapenresurser (Ruble 2009, s. 170). Samtidigt skulle kärnvapnen skapa en avskräckning från invasion och därigenom verka avhållande. Ett resultat av denna satsning var att stora omflyttningar av försvarsanslag gjordes från marinen till flygvapnet i 1958 års försvarsbeslut. Stora ytstridsfartyg som skulle kunna utgöra kärnvapenvärdiga mål nedprioriterades. Samtidigt sågs flyget som den försvarsgren som hade möjlighet att leverera en vapenlast med kärnvapen på djupet av motståndaren (Agrell 1985, s. 64).

Kärnladdningsgruppen, som var en militärt tillsatt utredningsgrupp, lade i februari 1962 fram sitt betänkande angående svenskt innehav av kärnvapen. Tidigare utredningar hade framförallt koncentrerats runt de tekniska aspekterna av tillverkningsprocessen. Denna utredning tittade främst på två delar. Dels den säkerhetspolitiska aspekten, dels en summering av operativa studier som gjorts i syfte att värdera konkreta effekter som kärnvapen skulle ge i olika skeden av ett angrepp på Sverige. Gruppen utgick ifrån att en total vedergällning med kärnvapen inte längre var det troligaste scenariot. Istället gällde det att kunna hantera en eskalation i en konflikt och att möta begränsade hot. Det totala kriget sågs allt mer avlägset. Att USA och de allierade skulle använda sig av kärnvapen som ett svar på ett anfall från överlägsna konventionella styrkor från öst ansågs motverkas av tröskeln det innebar att vara den sida som inledde ett kärnvapenkrig. Kärnladdningsgruppen betonade den avskräckande effekten eget kärnvapen skulle ha. Samtidigt påpekade gruppen att ett svenskt kärnvapeninnehav skulle minska västs vilja att komma till Sveriges hjälp vid en konflikt med Sovjetunionen. Detta i sin tur drogs ytterligare ett steg genom hypotesen att ett svenskt beslut att inte skaffa kärnvapen skulle kunna ses som att Sverige dolt sökt försvarsgarantier från USA och Nato (Agrell 2002 [2], s. 289). Argumenten från de som var för anskaffande av svenska kärnvapen var istället att det var en förutsättning för att kunna upprätthålla vår neutralitet. Risker för ett isolerat angrepp på Sverige skulle med andra ord öka om inte risken för vedergällning med kärnvapen fanns (Kronvall m.fl. 2005, s. 80).

Den så kallade handlingsfrihetslinjen, eller skyddsprogrammet, utvecklades efter en utredning 1958–59. Linjen gav Sverige fördelen av att fortfarande ha kvar optionen att utveckla kärnvapen, utan att formellt fatta beslutet. Denna linje hade i princip redan antagits i och med försvarsbeslutet 1958 och handlingsfrihetslinjen kom att bestå formellt till 1968 då anslutningen till icke-spridningsavtalet gjordes, men i praktiken avstod Sverige från kärnvapenalternativet redan 1963 (FOA 1990, s. 79).

4.2 Sveriges syn på amerikanska kärnvapen enligt den rationella modellen

Efter försvarsbeslutet 1948 förändrades svenska försvarsmaktens inriktning mot att bli allt mer tekniskt avancerad. Försvaret skulle nu inriktas på att kunna möta och försvara landet mot ett invasionshot tillräckligt länge för att hjälp från västmakterna skulle kunna nå fram (Agrell 1985, s. 63). USA fortsatte sin doktrinutveckling under 1950-talet mot en handlingslinje som gick ut på en massiv vedergällning vid aggression från Sovjetunionen och dess bundsförvanter. Alla till buds stående medel skulle nyttjas, inklusive kärnvapen (Agrell 2002 [2], s. 125). Sverige ansåg att största möjligheten till stöd från väst vid en sådan konflikt med Sovjetunionen var från USA:s kärnvapenbestyckade strategiska bombflyg (Kronvall m.fl. 2005, s. 74). Våren 1960 genomfördes en strategisk studie vid den svenska försvarsstaben. I förutsättningarna för studien ingick att en planeringsförutsättning att USA två dagar efter ett sovjetiskt angrepp på Sverige med kärnvapen skulle svara med samma medel (Agrell 2002 [2], s. 303). I 1965 års försvarsutredning angavs att:

”Sverige i all väsentlighet är under kärnvapenparaplyet på ungefär samma sätt som oss kringliggande länder kan vara det, oavsett vilken maktgruppering eller stormakts intressesfär de räknas till”

Sverige ansågs alltså med svensk tolkning som så betydelsefullt för USA att vi i princip hade säkerhetsgarantier på ett sådant sätt att egna kärnvapen inte behövdes, den kapaciteten skulle USA stå för åt landet (Agrell 2002 [2], s. 305).

Synen på det totala kriget med kärnvapen som en huvudkomponent växte fram i USA och Sovjetunionen i slutet av 1940-talet och början av 1950-talet. En viktig komponent var det strategiska bombflyget, både för USA och Sovjetunionen. De tekniska begränsningarna på flygplanen vid den här tiden gjorde att framskjutna baser och optimala inflygningsstråk behövdes för att nå mål djupt in på motståndarens territorium. Därmed var Sverige intressant för båda sidor. Både som överflygningsområde, men också som område att ockupera och använda som basområde vid ett fullskaligt krig (Agrell 2002 [2], s. 127–129).

Den svenska försvarsplaneringen gick i huvudsak ut på ett scenario med Sverige mot Sovjetunionen från slutet av 1940-talet och in på 1950-talet. Då USA och de västallierade i detta scenario sågs som varandes på defensiven inledningsvis, sågs det amerikanska strategiska kärnvapenbestyckade bombflyget som den enda realistiska hjälp som skulle kunna finnas gripbar. Då man från svensk sida inte ingått i någon försvarsallians med USA och oavsett det såg pessimistiskt på möjligheterna för amerikanskt flyg eller för den delen för det svenska flygvapnet att överleva i den miljö som skulle uppstå vid ett sovjetiskt kärnvapenangrepp på Sverige, krävdes egna motmedel. Sverige såg därför det som nödvändigt att utveckla samma medel som motståndaren disponerade, inklusive kärnvapen (Agrell 2002 [2], s. 131). Ett konkret steg för integration var

arbetet som genomfördes med att trygga sambandet på både personell och materiell nivå. Fungerande rutiner i form av direkt samverkan i exempelvis Washington DC vid en konflikt skulle upprättas, dessutom installerades sambandsmedel för direktkontakt. En annan viktig faktor var ett starkt svenskt försvar. Ingen västmakt förväntades vilja stödja ett land som inte själv bjöd största möjliga motstånd (Kronvall m.fl. 2005, s. 75). Tydligast uttrycktes möjligheterna till amerikanskt stöd vid ett sovjetiskt anfall mot Sverige av den amerikanska presidenten, Dwight D Eisenhower. Han uttryckte vid en diskussion i det amerikanska säkerhetsrådet att svenskt territorium var nyckeln till Skandinavien och hela Nordeuropa. Därigenom skulle USA vara berett att hjälpa Sverige inom ramen för en Natoinsats, eller med stöd av ett FN-mandat. Avsikten stärktes ytterligare från amerikansk sida 1962. I ett hemligt dokument angavs att Sveriges skulle ges hjälp från USA även ifall det rörde sig om ett isolerat anfall från Sovjetunionen mot Sverige. Även så sent som 1975 ansåg USA att svenskt territorium var så viktigt att direkt stöd skulle ges vid ett anfall mot Sverige. Dock framgår det vid denna skrivning att det handlar om ett stöd vid en konventionell attack (Westerberg 2015, s. 173). Därmed får det underförstått ses som att ett stöd med kärnvapen från amerikansk sida inte var att räkna med vid det här laget annat än indirekt.

De flesta åtgärder för att underlätta stöd från USA var ensidiga. Bedömningar gjordes från USA:s sida avseende hur stöd skulle kunna levereras och dessa gavs till Sverige som rekommendationer. Samtidigt gjordes svenska förberedelser för hur vi skulle kunna ta emot stöd på bästa sätt. Dock var arbetet i första hand ensidigt åt båda hållen. Inga bindande ömsesidiga avtal upprättades. Det fanns med andra ord integration med USA, även i förberedelser för att kunna nyttja amerikanskt kärnvapen vid ett ryskt anfall mot Sverige. Mängden planering och nivån på integrering begränsades dock kraftigt av Sveriges avskärningspolitik (Kronvall m.fl. 2005, s. 76). Från amerikansk sida kom dock ytterligare steg mot integrering att ensidigt tas. Ett nytt riktlinjedokument togs fram av den amerikanska administrationen i november 1962. Denna slog fast att USA avsåg agera militärt om Sovjetunionen utsatte Sverige för ett isolerat angrepp. De svenska förberedelserna för att ta emot detta stöd var dock inte så omfattande som de skulle kunna vara. Detta för att inte riskera trovärdigheten i neutralitetspolitiken i balansen mellan öst och väst (Kronvall m.fl. 2005, s. 79).

Sveriges manövrerande mellan stormakterna med både integrationsfrämjande och avskärmande åtgärder mot USA leder till att landet söker en lösning där den egna neutraliteten kan hävdas samtidigt som man kan åtnjuta ett visst stöd från USA i händelse av krig. Denna lösning tycks ha nåtts i både kärnvapen- och kärnenergifrågan. Genom att avhålla sig från anskaffning av kärnvapen tilläts Sverige ta del av USA:s *Atom for peace* program (Meyer 1984, s. 5–6), en avgörande komponent för att snabbt föra kärnenergiutvecklingen framåt. Samtidigt var Sveriges strategiska läge och starka konventionella försvarsmakt så viktiga för USA och Nato att tillräckligt vidlyftiga säkerhetsgarantier skulle ges

från USA:s sida så att vissa vid tiden skulle kalla Sverige för Natos 17e medlem, trots vår hårdnackade neutralitetspolitik (Westerberg 2015, s. 174).

4.3 Sveriges syn på sovjetiska kärnvapen enligt rationella modellen

Även om det oftast inte uttalades i svenska officiella dokument, sågs Sovjetunionen som det största hotet mot Sverige efter andra världskriget (Ørvik 1974, s. 265). Kärnvapen spelade inte en avgörande roll i Sovjetunionens militära kapacitet under de första åren efter andra världskriget. Förmågan var helt enkelt inte tillräcklig för att fälla en avgörande roll. Däremot så uppmärksammades Sveriges utsatta strategiska läge mellan stormakterna redan i tioårsstudien för försvarsmakten ÖB -47. Bland annat togs hotet om överflygning av strategiskt flyg upp, behovet av frambaserade radarstationer och jaktflyg vid ett sådant hot (läs: genom att tilltvinga sig tillgång till svenskt territorium). Teknikutvecklingen gick starkt framåt vid denna tiden och räckvidder ökades ständigt. Trots det skulle lockelsen att kunna nå längre in på motståndarens territorium genom frambasering allt jämt vara aktuell. Utöver detta utgjorde södra Sverige och Danmark låset till att komma in och ut ur Östersjön och var därigenom intressanta ur ett marint perspektiv (Agrell 1985, s.88, Ørvik 1974, s. 265).

Först 1954 försågs de sovjetiska flygstridskrafterna med kärnvapen. Under det följande decenniet startades ett antal projekt för att skapa system med medellångräckviddig kärnvapenkapacitet. Samtidigt utvecklades de interkontinentala missilerna i början på 1960-talet. Hotet från sovjetiskt kärnvapen var med andra ord mycket begränsat fram till slutet av 1950-talet (Agrell 1985, s. 49).

Som motsats till den svenska uppfattningen om ett invasionshot av Sovjetunionen mot Sverige, argumenterar den norske forskaren Nils Ørvik för att Sveriges värde för Sovjetunionen endast var marginellt. Istället är de intressanta områdena Nordnorge, med syfte att möjliggöra manöverutrymme för Norra Flottan, och Danmark med Stora Bält för passage in och ut ur Östersjön. Sveriges betydelse är i huvudsak för att möjliggöra operationer mot våra västra grannländer (Ørvik 1974, s. 265). Detta bekräftas även av uppgifter i Neutralitetskommissionens utredning. I en svensk studie från 1950, upprättad av försvarsstaben, ses Sverige främst som ett uppmarschområde för anfall mot Nordnorge och en kontroll över Öresund (SOU 1994:11, s. 196). Hotet mot Sverige sågs snarare i form av en stor konventionell invasion. Sovjetiska kärnvapen på strategisk nivå skulle troligtvis användas i huvudkonflikt mot Nato och USA. Sverige skulle kunna utsättas för medelräckviddiga kärnvapen som understödde en konventionell invasion på djupet, samt taktiska kärnvapen som direkt understöd, den så kallade marginaldoktrinen (Paul 2000, s. 89).

Målsättningen med svenska kärnvapen var då att verka avskräckande mot en sådan invasion (FOA 1990, s. 79).

För att avhålla Sovjetunionen från ett anfall mot Sverige finns både en politisk och en militär dimension. Militärt hade Sveriges förmåga under 1950- och 1960-talet en sådan storlek och träningsnivå att den mycket väl skulle kunna utgöra en avskräckning från en invasion. Ett Sverige med egna kärnvapen skulle höja tröskeln ytterligare. Den politiska dimensionen lämnar andra möjligheter. Vid en parallell med Sveriges balanserade politik gentemot Tyskland under andra världskriget går en hel del likheter att dra. Även om Sovjetunionen inte har behov av varor såsom kullager från SKF eller naturresurser såsom järnmalm som Tyskland hade, finns andra vinster. Rimliga krav från sovjetiskt håll, såsom transitering av styrkor och materiel vid ett anfall mot Nordnorge, samt viss begränsning av svensk rörelsefrihet skulle kunna utgöra ett utbyte mot att minska risken för en invasion (Ørvik 1974, s. 267).

Den svenska marginaldoktrinen och dess hypotes om att endast ett fåtal kärnvapen skulle kunna komma att användas mot Sverige förlorade snabbt sin relevans i takt med att kärnvapenarsenalerna växte hos Sovjetunionen. I försvarsbeslut 1968 innehöll en del ett informellt erkännande av att hotet hade blivit för starkt för att kunna mötas med den då gällande planen. Resultatet av det blev inte att en revidering av planen genomfördes, utan att kärnvapenhotet snarare förbisågs i totalförsvarsarbetet under 1970 och 80-talen. Dock kvarstod hotet från ett kärnvapenkrig i allmänhetens medvetande. Vissa försök att motverka att kärnvapenhotet hamnade i skymundan gjordes dock. I försvarsbeslut -82 bedömdes att kärnvapenhot mot Sverige visst fanns, men var litet. Detta baserades på att ett nytt storkrig skulle komma att ha ett så snabbt förlopp att operationer mot Sverige skulle marginaliseras och förlora sin betydelse (FOA 1990, s. 80).

4.4 Sveriges syn på svenska kärnvapen enligt förhandlingsmodellen.

Högerledaren Jarl Hjalmarsson (partiledare 1950–1961) var den politiker som främst förespråkade svenskt kärnvapeninnehav. Han understöddes av den socialdemokratiska försvarsministern Torsten Nilsson (försvarsminister 1951–1957, socialminister 1957–1962, utrikesminister 1962–1971), som menade att försvarsmakten måste följa med i utvecklingen av moderna stridsmedel. Den nästkommande försvarsministern, Sven Andersson (i ämbetet 1957–1973) kom också att stödja kärnvapenlinjen inledningsvis, dock med en mer pragmatisk inställning. Regeringen var dock splittrad. Motståndarna till svenskt kärnvapen var främst Östen Undén (utrikesminister 1945–1962) och Gunnar Sträng (finansminister 1955–1976), men av olika anledningar (Agrell 2002 [2], s. 142–247). Till stöd för de politiker som propagerade för kärnvapen fanns ett antal

högre militära chefer. Några av de mest framträdande är chefen för försvarsstaben, sedermera överbefälhavaren, Nils Swedlund och Åke Mangård, officer i flygvapnet. Carl Eric Almgren från armén tillhörde däremot de som hade en mer återhållsam inställning (Agrell 2002 [2], s. 71, 132–135). Mitt mellan stod Tage Elander (statsminister 1946–1969). Inledningsvis med en åsikt för kärnvapen, men mot slutet av 1960-talet av en så diametralt olik åsikt att han i sina memoarer angav att han ansåg att Sverige skulle göra allt i sin makt för att kärnvapen skulle förbjudas (Paul 2000, s. 90).

Swedlund förtydligar i 1954 års underlag till inriktning för försvarsmakten att ett intensivt forskningsarbete måste fortsätta i syfte att utveckla medel och motmedel för att hantera de stridsmedel som utvecklats av stormakterna. I det sedermera fastställda militära underlaget ÖB -57, eller framtidsperspektivet som det var, sågs svenskt kärnvapen som en självklarhet. Swedlund anförde i dokumentet att Sverige var inte tillräckligt konventionellt starka för att klara av en motståndare med kärnvapen. Egna kärnvapen skulle avskräcka en motståndare från att använda sina, avsaknaden av kärnvapen skulle få motsatt effekt (Agrell 2002 [2], s. 132).

Högerledaren Hjalmarssons främsta argument var att Sverige som nation och svenska soldater skulle ställas mot ett kärnvapenhot om vi blev angripna av en kärnvapenmakt. Att då inte själv ha vapnet vore oansvarigt mot både nationen och de som ställs att försvara den. Att inte använda landets teknologiska kunnande för att möta en motståndare på alla plan vore oansvarigt. Hjalmarsson går än längre och hänvisar till att en radikalpacifistisk väg är en förmån den enskilde har, men att för ett land att inta en liknande hållning vore att kasta sig i händerna på stormaktsvälde. Hjalmarsson pekar även i samma anförande ut Sovjetunionen som förmodad angripare (prot. 1959/17, §13, anf. 1).

Den offentliga debatten om kärnvapen ökar under våren 1958. En allt större grupp engagerar sig mot tanken på svenska kärnvapen. Undén, som vid denna tid är kärnvapenmotståndets främsta företrädare, har som huvudargument mot svenska kärnvapen att de snarare skulle provocera än avskräcka Sovjetunionen. Svenska kärnvapen skulle uppfattas som hotande mot till exempel Leningrad och kunna sätta in egna kärnvapen enkom med anledning att neutralisera Sveriges (Kronvall m.fl. 2005 s. 72). Splittringen inom regeringen gjorde att ett beslut om fortsatt satsning på kärnvapenutveckling eller ej sköts upp (Undén 2002, s. 552). För att överbrygga den spricka som kärnvapenfrågan har lett till inom det socialdemokratiska partiet så tillsätter Tage Erlander en studiegrupp med företrädare från båda lägren, atomkommissionen. Till sekreterare för gruppen utser han sin egen politiske sekreterare, Olof Palme. Undén framför här att fortsatt forskning utanför det accepterade skyddsprogrammet skulle innebära en undfallenhet mot den politiska högern. Dessutom skulle ett sådant beslut enligt honom innebära den sovjetiska misstänksamheten mot Sveriges utrikespolitiska linje skulle öka. Slutsatsen från studiegruppen kom efter ett år. I princip innebar det en kompromiss mellan sidorna. Någon forskning direkt mot kärnvapen skulle

inte få förekomma, men däremot skulle programmet som kallades ”skyddsprogrammet” utvidgas och även inrymma delar som kunde vara av nytta också vid ett framtida beslut för kärnvapenanskaffning (Agrell 2002 [2], s. 169–171).

Swedlunds val att gå ut officiellt med uppfattningen om att Sverige skulle anskaffa kärnvapen som han gjorde i ÖB -57 gick tvärt emot den linje som statsminister Tage Erlander valt, att tona ner frågan. Något han valt både på grund av farhågan för vart en offentlig debatt skulle leda, men också på grund av de interna motsättningarna i den socialdemokratiska regeringen (Agrell 2002 [2] s.154). Detta ställdes på sin spets när Swedlund kallades upp till försvarsminister Sven Andersson den 25 september 1958 för att diskutera kärnvapenfrågan. Andersson framför vid mötet att Erlander förklarat att det socialdemokratiska partiet är så splittrat så att ett aktivt beslut om att utveckla kärnvapen är inte aktuellt. Swedlund försöker samtidigt få Andersson att ta ansvar för att föra projektet framåt. Svaret han får är att det inte är tal om ansvar, utan om det är politiskt möjligt eller ej, vilket det inte var. Försvarsministern försöker få till stånd en kompromiss genom att försvarsmakten drar tillbaka sin anslagsförfrågan om pengar till forskning, och att dessa anslag istället skall bakas in i andra poster. Swedlund blir rasande av förslaget, vilket uppfattas som en önskan om att forskningen skall fortsätta i lönndom, utanför riksdagens medvetande. Swedlund stod på sig och lämnade mycket riktigt in ett anslagsäskande för nästkommande budgetår som innehöll den omdebatterade utgiftsposten (Agrell 2002 [2], s. 165). Detta kan tolkas som att Swedlund vid det här laget ser att kärnvapenprogrammet står vid en brytpunkt. Om programmet skall komma till stånd och ha en rimlig möjlighet att lyckas, måste förhållningen av beslut sluta och ett beslut om utveckling av svenska kärnvapen tas.

Under 1956 genomfördes ett statsbesök av Sveriges statsminister, Tage Erlander, i Moskva. Undén jobbade länge på att få till stånd ett sovjetiskt motbesök i Sverige. Undén hade uppnått ett visst mått av förtroende från den sovjetiska sidan på grund av sin tydliga förtroendeskapande linje. Tre år senare, 1959, verkade motbesöket bli av. Detta ställdes dock in från sovjetisk sida med anledning av den kampanj som enligt dem drevs mot besöket från högermedia och politiska företrädare från högerpartierna (Undén 2002, s. 585). Undén såg sedermera till att Hjalmarsson blev avstängd från den svenska FN-delegationen med anledning av protesterna och att han avvek från den svenska säkerhetspolitiska linjen (Undén 2002, s.592). Därmed utökades frågan från att ha handlat om ett statsbesök till hela den säkerhetspolitiska linjen. Efter den här avstängningen avstannade kritiken mot förd linje avsevärt och kampen mellan kärnvapenförespråkare och kärnvapenmotståndare var i praktiken avgjord (Kronvall m.fl. 2005 s. 44, Dalsjö 2010, s. 218–219).

Undén lade 1961 fram den så kallade Undénplanen i FN. Planen innebar att ett antal kärnvapenfria länder skulle upprätta kärnvapenfria zoner. Syftet var att underlätta för kärnvapenmakter att införa ett provstoppsavtal. Förslaget togs emot

positivt av den sovjetiska sidan som själv lagt fram liknande förslag tidigare. Den amerikanska sidan såg däremot negativt på förslaget och ansåg att det skulle få en negativ inverkan på de kärnvapenbaserade säkerhetsstrategier som landet och dess allierade hade utarbetat (Undén 2002, s. 656, Kronvall m.fl. 2005 s. 73). Undén föreslog även för generalförsamlingen att en ”icke-kärnvapen” organisation skulle bildas i FN:s regi för att därigenom sätta press på kärnvapennationer (Rubleev 2009, s. 175).

Det svenska initiativet fick marginell framgång. Istället togs ett förslag om i princip ensidiga förpliktelser för icke kärnvapenländer fram av USA och Sovjetunionen gemensamt i form av ett icke-spridningsavtal (NPT). Frågan om vad avtalet skulle innebära för Sverige sammanfattades i mars 1966 av dåvarande försvarsstabschefen Carl Eric Almgren. Almgren menade att avtalet skulle ha starkt negativ inverkan på den svenska säkerhetspolitiken och vår handlingsfrihet. De nackdelar som uppstod skulle endast kunna uppvägas om motsvarande fördelar fanns. Då avtalet riktade sig mot endast icke-kärnvapenländer och inte som det svenska förslaget innehöll förpliktelser även för kärnvapenmakterna så var några sådana fördelar svårt att finna. Karl Fritiofsson, statssekreterare i försvarsdepartementet, framförde samma månad att Sverige redan innan nedrustningsförhandlingarna i Genève 1965 hade deklarerat att det inte längre låg i Sveriges säkerhetspolitiska intresse att anskaffa kärnvapen. Därmed hade vi redan självmant frånsagt oss det förhandlingskortet och argumenten om att även kärnvapenmakterna måste göra eftergifter för att Sverige skulle skriva under ett icke-spridningsavtal. Skarp kritik framfördes från nedrustningsambassadören Alva Myrdal på grund av de ensidiga förpliktelserna för icke kärnvapenländer, men få om några motprestationer från kärnvapenländernas sida. Sverige skrev trots detta slutligen på avtalet den 19 augusti 1968 (Agrell 2002 [2], s. 308–310). Därmed var frågan om ett svenskt kärnvapenprogram slutligen avgjord.

4.5 Sveriges syn på amerikanska kärnvapen enligt förhandlingsmodellen.

De aktörer som är aktuella inom denna arenan är i mångt och mycket samma som i föregående kapitel. Utrikesminister Undén, försvarsminister Nilsson (sedermera utrikesminister) samt efterträdande försvarsminister Andersson. Från den militära sidan överbefälhavaren Swedlund och försvarsstabschefen Almgren, i befattning 1961–1967, men involverat i arbete med svenska kärnvapen innan dess.

Under slutet av 1940-talet pågick en kamp mellan det svenska initiativet att inrätta ett nordiskt försvarsförbund mellan stormakterna, och skapandet av Nato. Utrikesminister Undén uttryckte i mars 1949 i frågan om Sveriges neutralitetspolitik och vårt eventuella närmande till stormakter:

”Även om möjligheterna att stå utanför ett tredje världskrig betraktas som förminskade, kunna vi inte för närvarande veta mycket om händelseutvecklingen under ett kommande krig, som ju kan komma att utkämpas med nya stridsmedel och tänkas begynna i en helt annan del av världen. Genom anslutning till en stormaktsallians skulle vårt land automatiskt indras i ett krig från dess begynnelse” (Kronvall m.fl. 2005, s.36).

Ur detta uttalande kan utläsas att Undén betraktade det som självklart att kärnvapen skulle komma att vara en del av en framtida konflikt. Likaså torde strecksatsen om anslutning av Sverige till en försvarsallians handla om Nato. Därmed får det ses som ett led i att visa Sveriges neutrala ställningstagande med förtroendeskapande mot Sovjetunionen och avskärmning mot USA.

Samtidigt som utrikesminister Undén förde en offensiv neutralitetspolitik fanns ändå en uppfattning om en reell hotbild från öst inom regeringen. Försvarsminister Sven Andersson uttryckte vid ett tillfälle då militärledningen hade en föredragning för den politiska ledningen att:

”Det viktigaste som finns är att ha personliga kontakter, för går det åt helvete med Sverige är det enda som hjälper” (SOU 1994:11, s. 284).

Detta sammanfattar väl på vilket sätt kontakter i huvudsak fördes med USA och övriga västmakter angående eventuella försvarssamarbeten. Den förda neutralitetspolitiken låg fast i det offentliga ljuset och eventuella samarbeten skulle ske diskret och i en så liten krets som möjligt. Dock finns det konkreta exempel på när de muntliga överenskommelser som fanns ledde till handling. Swedlunds föredragning för partiledaröverläggningen 1953 ledde fram till att ett antal svenska flygbaser byggdes ut. Landningsbanor förlängdes och andra förberedelser genomfördes för att kunna ta emot tunga transport och bombflyg. En svensk militärdelegation besökte även USA för att diskutera vilka problem Sverige skulle komma att ställas inför vid ett anfall från Sovjetunionen (SOU 1994:11, s. 293).

I mitten på 1950-talet var hoppet om en nordisk försvarsallians släckt, då både Danmark och Norge anslutit sig till Nato. Därmed stod Sverige ensamt mellan stormaktsblocken som formats, då Finland var hårt knutet mot Sovjetunionen i och med VBS-pakten. I detta läge drev Försvarsmakten med överbefälhavaren i täten frågan om införskaffandet av kärnvapen mot politikerna, främst försvarsdepartementet och försvarsminister Torsten Nilsson. Den 15 mars 1956 tog Swedlund upp frågan om det inte gick att köpa amerikanska kärnvapen med

atomkommitténs ordförande, Malte Jacobsson, som var på väg till USA för besök hos Atomic Energi Commission (AEC). Syftet med besöket var att åstadkomma lättnader på det civila kärnenergiområdet. Detta och ett antal förfrågningar till ledde till nekande svar från amerikansk sida. Dock framhöll amerikanerna att varje ökning av avskräckningsförmåga mot öst sågs som positivt. Kärnladdningsgruppen som också studerade samma fråga kom fram till att överlåtande av amerikanska kärnvapen till annan nation var i princip omöjligt. I Sveriges fall skulle det innebära att vi först och främst gav upp vår neutralitet och anslöt oss till Nato, något som nationellt ansågs som ett otänkbart scenario. (Agrell 2002 [2], s. 298–299). Även USA-ambassadören Erik Boehman undersökte möjligheterna hos den amerikanska administrationen angående möjligheterna för Sverige att köpa kärnvapen från USA. Även han fick nekande svar (Kronvall m.fl. 2005, s. 78).

Den pågående kampen inom socialdemokratin mellan strikt neutralitet och ett närmande till väst ledde till att ett öppet samarbete och en ökad integrering dröjde. Högerledaren Hjalmarsson, som deltar vid försvarsmaktens dragningar för försvarsdepartementet, hotar under våren 1956 med att avslöja det samarbete som redan fanns mellan Sverige och västmakterna (SOU 1994:11, sid 289). Syftet med detta är troligen att driva frågan om utökat samarbete och ett närmande till Nato framåt.

Under senare delen av 1960-talet levde frågan om integrering fortfarande, trots en aktiv utrikespolitik för nedrustning och för ett förtroendeskapande förhållande till öst. Försvarsminister Sven Andersson angav exempelvis för sin nytillträdde statssekreterare att syftet med de fredstida kontakterna med väst var att möjliggöra stöd från Nato och USA i händelse av krig (SOU 1994:11, s. 295). Dörren skulle hållas öppen för stöd från väst, samtidigt som neutraliteten inte fick äventyras.

4.6 Sveriges syn på sovjetiska kärnvapen enligt förhandlingsmodellen.

De två främsta aktörerna med motsatt uppfattning är utrikesministern Undén (1945–1961) och högerledaren Hjalmarsson (1950–1961). Undén förespråkar en politik med tonvikt på förtroendeskapande mot Sovjetunionen och avskärmning mot USA. Hjalmarsson står för en uppfattning som är mer för avskräckning mot Sovjetunionen och integration med USA och västmakterna. Undén motiverar sitt motstånd mot att Sverige anskaffar egna kärnvapen med att hänvisa till att svenska kärnvapen skulle provocera. De svenska kärnvapnen skulle kunna innebära motiv för Sovjetunionen att använda egna kärnvapen för att motverka att svenska skulle användas mot exempelvis Kaliningrad. (Kronvall m.fl. 2005, s.72). Hjalmarsson anser tvärtom Undén att Sovjetunionen skall ses som ett stort hot, där svenska kärnvapen skulle verka avskräckande. I en debatt i riksdagens andra

kammare 1959 anger han bland annat att kärnvapenhotet från Sovjetunionen var ett reellt hot mot Sverige och andra västländer. Hjalmarsson argumenterar för att det förvisso skulle vara både en moralisk belastning att angripa ett litet land med kärnvapen, att landet i sig efter ett anfall skulle ha ringa värde och att Sovjetunionen skulle riskera ett motanfall från USA om de anföll Sverige. Hjalmarsson argumenterar vidare att ett trovärdigt och effektivt svenskt försvar fordrar egna kärnvapen för att möta ett sådant sovjetiskt hot (prot. 1959/17, §13, anf. 1).

Undén uttryckte sig strax därefter, i juni 1959, inledningsvis negativ till ett sovjetiskt förslag om att göra Östersjön till en kärnvapenfri zon. Anledningen var bland annat att det officiella svenska beslutet för anskaffning av egna kärnvapen ej fattats. Undéns negativa uppfattning om en kärnvapenfri zon i Östersjöområdet kom också att förändras. I samband med att han lanserade den så kallade Undénplanen i FN hösten 1961 ingick tanken om Norden som en kärnvapenfri zon, något som togs emot med uppskattning från sovjetiskt håll. I gruppen som tog fram planen ingick och utmärkte sig för övrigt den sedermera dömda sovjetiske spionen Stig Wennerström (Undén 2002, s. 645, Kronvall m.fl. 2005, s. 70–73).

Hjalmarssons uppfattning stöds av i princip hela det politiska etablissemanget under en stor del av 1950-talet. De som hade avvikande uppfattning var kommunisterna och vänsterfalangen inom Socialdemokraterna. Vänsterfalangens störste förespråkare är vid den här tiden just Undén. Genom skickligt manövrerande i både inrikes- och utrikespolitiken samt med hjälp av att opinionen i Sverige sakta svänger från att stödja en politik mer inriktad på avskräckning och integration sjunker sakta stödet för Hjalmarssons linje. Den slutliga brytpunkten kommer i och med den så kallade Hjalmarssonaffären, där huvudförespråkaren för sidan i svensk politik som var för anskaffning av kärnvapen slutligen effektivt tystades (Ruble 2009, s. 180–184, Dalsjö 2010, s. 218).

Kubakrisen, som inträffade under tolv intensiva dagar i oktober 1962 har marginell direkt påverkan på Sverige. Däremot visade den på en kraftfull markering från USA mot utplacering av kärnvapen nära amerikanskt fastland. Motbudet från den sovjetiska sidan för att dra tillbaka robotarna var att USA drar tillbaka de amerikanska robotarna som var utplacerade nära sovjetiskt territorium i Turkiet (Allison & Zelikow 1999, s.126). Detta betydde att båda stormakterna drog en gräns vid utplacering av motståndarens kärnvapen i länder angränsande till eget territorium. Detta stärkte den avgående utrikesministern Undén i hans övertygelse om hans förslag om kärnvapenfria zoner (Undén, 2002, s. 674). Dessutom visade det att en utökad svensk integrering med USA som skulle möjliggöra för utplacering av kärnvapen på svensk mark skulle leda till kraftfullt svar från den sovjetiska sidan. Ett skifte har kunnat ses i och med samförståndsavtalet Sverige tecknade med Nato 2016. Avtalet har kritiserats för att det inte innehåller några undantag för kärnvapen (Mutt, 2016/17:1870).

Därmed följer det inte den förtroendeskapande linje mot Sovjetunionen/Ryssland som genomsyrat den svenska utrikespolitiken från Undéns inslagna väg och framåt, utan får ses som ett tydligt steg mot integrering med USA och Nato.

5 Resultat

5.1 Resultat enligt den rationella modellen

Den rationella analysmodellen visar att Sveriges val av handlingsalternativ under kalla kriget går att se som en möjlig förklaring till val av nutida kärnvapenpolitik. Ett hot och en möjlighet fanns, där möjligheten ledde till en naturlig fortsättning på förd politik, dock med en fortsatt övervägning över vilka konsekvenser möjligheten medför.

Hotet utgjordes av att en ny dimension i krigföring i form av kärnvapen utvecklats. Kanske den största förändringen i krigföringsförmåga i historien. Hotet blev relevant för Sverige när Sovjetunionen införskaffade vapensystemet. Lösningen fanns genom att möta hotet på samma arena, avskräckning genom eget kärnvapen. Förutsättningar för anskaffning genom forskning var goda. Det logiska steget är att alla nationer som uppnått förmågan att tillverka kärnvapen probabilistiskt även kommer att anskaffa det förr eller senare (Meyer 1984, s. 12). I Sveriges fall var faktorn som stimulerade beslutet en upplevd hotbild mot nationen. Ett valt handlingsalternativ fanns, men valet gjordes aldrig. Valet att inte fortsätta föll på att politisk vilja och folklig opinion inte var i kärnvapenframställningens favör.

Möjligheten som gjorde att Sverige kunde avsäga sig kärnvapenalternativet var en ny svensk doktrin, marginaldoktrinen, där kärnvapenhotet minskades. Bidragande var även den officiella, om än ej omtalade uppfattningen att Sverige var under USA:s kärnvapenparaply. Därmed balanserades kärnvapenhotet från Sovjetunionen upp. Sveriges kunnande inom kärnvapen- och kärnenergiområdet ledde tillsammans med politisk vilja till att landet blev en av nedrustningspolitikens största förespråkare på den internationella arenan. Detta sågs som en möjlighet att minska hotet från kärnvapen mot Sverige och globalt. I takt med att avspänningen efter det kalla krigets slut vänt mot ökad spänning och polarisering har återigen hotet om ett kärnvapenkrig ökat. Sverige har med ett förbud mot kärnvapen sett en möjlighet till minskat hot. Samtidigt kan grundvalarna för möjligheterna för förd politik riskera att försvinna. USA har aviserat att det nära säkerhetssamarbete som finns mellan Sverige och Nato äventyras vid en svensk underskrift av konventionen.

5.2 Resultat enligt förhandlingsmodellen

Förhandlingsmodellen visar att nedläggningen av det svenska kärnvapenprogrammet är resultatet av en politisk kamp, där den största kampen stod internt inom det socialdemokratiska partiet. Ett långdraget balanserande mellan förespråkare inom partiet för svenskt kärnvapen och motståndare till detsamma sker under främst 1950-talet och inledningen av 1960-talet. Genom skickligt manövrerande inom partiet och genom neutralisering av oppositionen lyckas motståndarna till svenska kärnvapen vända den politiska arenan. Samtidigt förs en kampanj i massmedia för att vända opinionen som inledningsvis är positiv till anskaffning av svenska kärnvapen.

Försvarsmaktens representanters ståndpunkt är tydligt för ett svenskt kärnvapenprogram. Dock får ståndpunkten litet genomslag hos beslutsfattande politiker. Efter att överbefälhavaren (Swedlund) går i pension väljs en ny överbefälhavare (Rapp) som vid tillträde har en klar uppfattning samstämmig med den gällande politiska linjen och därmed svalnar debatten.

En tredje aspekt är att förespråkare för kärnvapenmotståndet nyttjar den internationella arenan genom att i utrikespolitiska sammanhang propagera för kärnvapenedrustning. Därmed ställs förespråkarna inför fullbordat faktum och frågan blir avgjord även inrikespolitiskt.

Efter nedläggningen av det svenska kärnvapenprogrammet sker debatten främst mellan förespråkare för en tydligare integration med väst och utökad säkerhetssamarbete, och de som förespråkar avskärmning. Denna kamp föregår fortfarande i nutid, inte minst genom debatten för och emot TPNW.

5.3 Förändrades synen på kärnvapen under kalla kriget?

Under den studerade perioden har motiven bakom den svenska synen på kärnvapen utifrån den rationella analysmodellen och förhandlingsmodellen identifierats som avskräckande genom utvecklingen av ett vedergällningshot (Beaufre 1963, s. 75) samt som en naturlig följd av tidens anda och Sveriges drivkraft att vara en högt utvecklad nation i teknologiutvecklingens framkant. Därefter ledde en period av stabilisering av det kalla kriget till en möjlighet för doktrinutveckling med ett mindre kärnvapenhot. Stabiliseringen ledde även till en möjlighet för politisk utveckling mot nedrustning på kärnvapenområdet. Drivkrafterna bakom denna var främst en allmänt skeptisk inställning mot kärnvapen men även möjligheten att verka förtroendeingivande mot Sovjetunionen. Drivkrafterna kan därefter anses ha varit konstanta från Sveriges

påskrift av icke spridningsavtalet 1968. Frågan om egna svenska kärnvapen har varit icke existerande nationellt efter detta och långt gångna undersökningar har vidtagits för att undersöka och säkerställa att så är fallet (SOU 1994:11). Den globala nedrustningsfrågan inom kärnvapenområdet har istället drivits internationellt från svensk sida med varierande intensitet till nutid. Här har Sverige varit en drivande nation i form av tilläggsavtal till icke-spridningsavtalet och en vidareutveckling mot ett totalt avskaffande av kärnvapen.

5.4 Avslutande diskussion

Det utsatta svenska säkerhetspolitiska läget, tveksamheterna inför ordalydelsen i TPNW (FN 2017) och betoningen av att en påskrift inte får äventyra svensk säkerhetspolitik (Regeringskansliet [1]) gör att en underskrift från svensk sida är osannolik. Dagens svenska debatt om TPNW har många likheter med den debatt som förts om svenska kärnvapenpolitik under 1950- och 60-talen. Idag drivs frågan av utrikesminister Margot Wallström med stöd från en mångfald av intresseorganisationer både inom och utanför det socialdemokratiska partiet. Under den tidiga debatten om svenska kärnvapen drevs motståndet från utrikesministeriet och utrikesminister Östen Undén. Splittringen riskerade då att skapa en så allvarlig situation inom socialdemokratin att en atomkommission fick tillsättas. Med hjälp av skicklig debatt i media och politiskt manövrerande lyckades Undén och övriga kärnvapenmotståndare inom partiet vända opinionen både inom partiet och hos allmänheten till ett tydligt nej till svenska kärnvapen. Därmed banades vägen för den aktiva utrikespolitik vi ser idag i frågor om kärnvapen och global nedrustning. För Undén var kärnvapenfrågan den överlägset viktigaste under hans 17 år som utrikesminister att döma av hans dagboksanteckningar (Undén 2002). Idag är kärnvapenfrågan fortfarande en av de viktigaste inom utrikespolitiken. Folkopinionen är även den i tydlig favör för ett kärnvapenförbud enligt de undersökningar som gjorts i frågan (SvD 2017, SvD 2019). Däremot är Sverige än mer säkerhetspolitiskt utsatt idag än under kalla kriget. Den stora svenska konventionella försvarsmakt som USA såg som en tillgång under 1950- och 60-talen är avvecklad. Detta var en anledning till USA:s välvilja att bistå Sverige, trots det från svensk sida ivriga hävdandet av neutraliteten genom avskärmning mot USA. Det underliggande försvarssamarbetet som fanns mellan Sverige och USA som ledde till vissa säkerhetsgarantier är avvecklat, även om personkontakter även idag fortsätter att vara av vikt (Prot. 2018/19:47).

I en nyligen utkommen debattartikel från Margot Wallström understryks vikten av de svenska synpunkterna mot delar av innehållet i TPNW ovanstående förarbete genom ett skifte i tyngdpunkt från TPNW till ett fokus på icke-spridningsavtalet NPT och dess efterlevnad (Regeringen.se [5]). Detta leder till slutsatsen att trots att folkopinionen är för ett kärnvapenförbud på samma sätt som opinionen var emot utveckling av svenska kärnvapen på 1960-talet så är det troligt

att Sverige inte kommer att skriva under eller ratificera konventionen mot kärnvapen. De positiva effekter en ratificering ger understiger kraftfullt de negativa realpolitiska risker som uppstår.

5.5 Förslag till fortsatt forskning

Det ligger i sakens natur att en så omfattande frågeställning som denna uppsatsen i många fall kommer att ge en övergripande bild. Bilden saknar en del nyanser och djup, då all litteratur ej analyserats och en del delfrågor förtjänar ytterligare fördjupning. Risker finns att de huvuddrag under tidsperioden som redovisats i analysen inte är de som fällt avgörandet i dagens svenska kärnvapenpolitik.

Stephen M Meyer använder sig av ett antal beroende variabler i boken *The Dynamics of Nuclear Proliferation* i form av *motiv, incitament, hinder, stöd och begränsningar* för att förklara varför en nation väljer att utveckla kärnvapen eller ej (Meyer 1984, s. 46). En vidare forskning angående Sveriges kärnvapenpolitik med den ansatsen hade varit en intressant vidareutveckling, även med tillägget av en jämförelse mot ett land som valde en annan väg och anskaffade kärnvapen.

En forskning som förlänger denna uppsats genom att undersöka vilka konsekvenser en underskrift av TPNW leder till är väl värd att analysera. De säkerhetspolitiska påföljderna av en underskrift, likväl som vad en utebliven underskrift kan innebära för vårt nedrustningsarbete, skulle leda till en ökad förståelse för nutida och framtida konsekvenser. Detta som en fortsättning av denna uppsats försök att belysa hur historien påverkar nutiden. Även en jämförelse mellan Sverige och ett annat alliansfritt land, exempelvis Österrike, är av intresse som en vidareutveckling av genomförd forskningsansats.

6 Referenser

a. Primärkällor

- Department of Defence, USA, *Nuclear posture review 2018*,
<https://media.defense.gov/2018/Feb/02/2001872886/-1/-1/1/2018-NUCLEAR-POSTURE-REVIEW-FINAL-REPORT.PDF>, Hämtdatum 2019-02-20.
- Finska Utrikesutskottet = Utrikesutskottets webbplats, Statsrådets utredning:
konventionen om kärnvapenförbud utlåtande, USP 20/2017. [Elektronisk]
Tillgänglig:
https://www.eduskunta.fi/SV/vaski/Lausunto/Documents/UtUU_7+2018.pdf
Hämtdatum 2019-03-12.
- FN, *United Nations conference to negotiate a legally binding instrument to prohibit nuclear weapons, leading towards their total elimination*. New York, 27–31 March and 15 June–7 July 2017 Agenda item 9.
<https://www.un.org/disarmament/ptnw/pdf/A%20CONF.229%202017%20NGO%20WP.14.pdf>, Hämtdatum 2019-02-20.
- FN, *Sveriges röstförklaring i frågan om FN:s konvention om ett förbud mot kärnvapen* 2017-07-07. [Elektronisk] Tillgänglig: <https://s3.amazonaws.com/unoda-web/wp-content/uploads/2017/07/170707-EoV-Sweden.pdf>, Hämtdatum 2019-05-03.
- Mutt, Walter, *Implementeringen av världssavtalet*. Motion 2016/17:1870.
[Elektronisk] Tillgänglig: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/motion/implementeringen-av-varldssavtalet_H4021870.
Hämtdatum 2019-04-29.
- Protokoll 1959:17. Andra kammaren. [Elektronisk] Tillgänglig:
https://weburn.kb.se/riks/tv%C3%A5kammarriksdagen/pdf/web/1959/web_prot_1959_ak_17/prot_1959_ak_17.pdf. Hämtdatum 2019-04-12.
- Protokoll 2018/19:47. Interpellation från Allan Widman till Peter Hultquist
angående försvarsgarantier mellan Sverige och USA 2019-02-05.
[Elektronisk] Tillgänglig: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/interpellation/forsvarsgarantier-mellan-sverige-och-usa_H6101. Hämtdatum 2019-05-04.
- Regeringskansliet [1], Utrikesdepartementet, *Optioner inför hantering av frågan om ett internationellt förbud mot kärnvapen*. [Elektroniskt] Tillgängligt:

digitalt hos uppsatsens författare. Begärd som allmän handling 2019-02-25, utlämnad 2019-04-02.

Regeringskansliet [2], Utrikesdepartementet, arbetspapper vid Enheten för nedrustning och icke spridning, NIS, Enheten för europeisk säkerhet (UD ES), daterat 2016-09-28. [Elektroniskt] Tillgängligt: digitalt hos uppsatsens författare. Begärd som allmän handling 2019-02-25, utlämnad 2019-04-02.

Regeringskansliet [3], *Nedrustning och ickespridning*. [Elektronisk] Tillgänglig: <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/utrikes--och-sakerhetspolitik/nedrustning-och-ickespridning/>, Hämtdatum 2019-02-20.

Regeringen.se [1], *Utredning av konsekvenserna av ett svenskt tillträde till konventionen om förbud mot kärnvapen*, L-E Lundin, [Elektronisk] Tillgänglig: <https://www.regeringen.se/>, Hämtdatum 2019-02-20.

Regeringen.se [2], *Försvarssamarbete Sverige – Finland*. [Elektronisk] Tillgänglig: <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/forsvarssamarbetet-sverige-finland/> Hämtdatum 2019-04-24.

Regeringen.se [3], *Fördjupat försvarspolitiskt samarbete med USA, försvarsministern undertecknar avsiktsförklaring*. [Elektronisk] Tillgänglig: <https://www.regeringen.se/irtiklar/2016/06/fordjupat-forsvarspolitiskt-samarbete-med-usa--forsvarministern-undertecknade-avsiktsforklaring/> Hämtdatum 2019-04-24.

Regeringen.se [4], *Samförståndsavtal med Nato om värdlandsstöd*. Ds 2015:39 [Elektronisk] Tillgänglig: www.regeringen.se. Hämtdatum 2019-04-28.

Regeringen.se [5], *Vi fokuserar på hotet från kärnvapen*, debattartikel av Margot Wallström 2019-04-28. [Elektronisk] Tillgänglig: <https://www.regeringen.se/debattartiklar/2019/04/vi-fokuserar-pa-hotet-fran-karnvapen/>. Hämtdatum 2019-05-02.

SOU 1994:11 *Om kriget kommit, Förberedelser för mottagande av militärt bistånd 1949–1969, Betänkande av Neutralitetskommissionen*. [Elektronisk] Tillgänglig:

SOU:

<https://filedn.com/ljdBas5OJsrLJOq6KhtBYC4/forarbeten/sou/1994/sou-1994-11.pdf>

Bilagor:

https://data.kb.se/datasets/2015/02/sou/1994/1994_11%28librisid_17112216%29.pdf, Hämtdatum: 2019-04-12.

Undén, Östen 2002. *Östen Undén, Anteckningar 1952–1966*. Utgiven genom Karl Molin. Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia, handlingar del 25. Stockholm: Elander Gotab.

b. Sekundärkällor

- Agrell, Wilhelm, 1985. *Alliansfrihet och atombomber*. Wilhelm Agrell och Liber förlag, Stockholm: Liber tryck AB.
- Agrell, Wilhelm, 2002 [1]. *Rustningens drivkrafter*. Wilhelm Agrell och Studentlitteratur, Lund: Studentlitteratur.
- Agrell, Wilhelm, 2002 [2]. *Svenska förintelsevapen, utveckling av kemiska och nukleära stridsmedel 1928–70*. Historisk media och Wilhelm Agrell, Falun: ScandBook.
- Allison, Graham & Philip Zelikow, 1999 [1971]. *Essence of decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*. New York: Longman.
- Beaufre, André, 1963. *Modern strategi för fred och krig*. Göteborg: Elanders
- Cusimano, Mariann K, Political Psychology, Vol. 21, No. 3 (Sep., 2000), s. 635–638. Publicerat av International Society of Political Psychology. Tillgängligt: <https://www.ispp.org/> Hämtdatum: 2019-03-27.
- Dalsjö, Robert, 2010. ”Från stormaktsspel till neutralitetspolitik: Några huvudlinjer i svensk säkerhetspolitik från 1700-tal till Sovjetväldets fall” i Kjell Engelbrekt & Jan Ångström [red] *Svensk säkerhetspolitik i Europa och världen*. Vanda, Finland: Hansaprint Oy, s. 203–236.
- Esaïasson, Peter, Mikael Gilljam, Henrik Oscarsson, Ann Towns & Lena Wängnerud, 2017. *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Upplaga 5:1. Stockholm: Wolters Kluwer.
- Expressen = Expressens webbplats, SD tänker rösta mot kärnvapenförbud. [Elektronisk] Tillgänglig: <https://www.expressen.se/nyheter/sd-tanker-rosta-mot-karnvapenforbud/>, artikel 2018-01-18, Hämtdatum 2019-03-27.
- FOA 1990. *FOA orienterar om kärnvapen*. Ulf Ivarsson (red). Örebro: Ljungföretagen.
- Gummesson, Jonas, Svenska Dagbladet 31 augusti 2017, *Mattis: Sverige riskerar sitt nära partnerskap med Nato*, <https://www.svd.se/mattis-sveriges-riskerar-nara-partnerskap-med-nato> hämtdatum 2019-02-20.
- Harvard = Harvards webbplats, presentation av Graham Allison. [Elektronisk] Tillgänglig: <https://www.hks.harvard.edu/faculty/graham-allison>. Hämtdatum 2019-03-20.
- Jonter, Thomas, 1999. *Sverige, USA och kärnenergin, framväxten av en svensk kärnämneskontroll 1945–1995*. SKI Rapport 99:21. Uppsala: Uppsala universitet, Historiska institutionen.

- Jonter, Thomas, 2001. *Försvarets forskningsanstalt och planerna på svenskt kärnvapen*. SKI Rapport 01:5. Uppsala: Uppsala universitet, Historiska institutionen.
- Kronvall, Olof & Magnus Petersson, 2005. *Svensk säkerhetspolitik i stormakternas skugga*. Stockholm: Santérus.
- Lindvall Pettersson, Louise 2013. *Svenska kärnvapenprogrammet under Kalla Kriget, en studie av den internationella arena som påverkade uppstartandet och nedläggandet av Sveriges kärnvapenprogram*. Linnéuniversitetet, handledare: Daniel Silander.
- Meyer, Stephen M, 1984. *The Dynamics of Nuclear Proliferation*. Chicago, USA: The University of Chicago Press.
- Paul, T.V, 2000. *Power versus prudence, why nations forgo nuclear weapons*. Quebec, Canada: McGill-Queen's Press.
- Rublee Roost, Maria, 2009. *Nonproliferation Norms. Why States Choose Nuclear Restraint*. Georgia, USA: University of Georgia press.
- Smith, Steve, Amelia Hadfield & Tim Dunne 2008. *Foreign Policy*. New York, USA: Oxford University Press Inc.
- Stavhagen, Niclas, 2016. *Atomålderns vägval, en studie om svenska kärnvapendebatten i riksdagen 1958–1960*. Jönköpings Universitet, handledare: Anders Dubelius.
- Steiner, Miriam 1977, *International Studies Quarterly*, Vol. 21, No. 2 (Jun., 1977), s. 389–422. Publicerat av The International Studies Association. Tillgänglig: <https://academic.oup.com/isq> , Hämtdatum 2019-03-27.
- SvD = Svenska Dagbladets webbplats, *Sifo: Stort stöd för kärnvapenförbud*, artikel 2017-10-25. [Elektronisk] Tillgänglig: <https://www.svd.se/sifo-stort-stod-for-karnvapenforbud> Hämtdatum 2019-05-02.
- SvD = Svenska Dagbladets webbplats, *Låt Sverige bli en stark röst för nedrustning*, debattartikel 2019-01-19. [Elektronisk] Tillgänglig: <https://www.svd.se/lat-sverige-bli-en-stark-rost-for-nedrustning> Hämtdatum 2019-05-02.
- SVT = Sveriges Televisions nyheter, webbplats, *Margot Wallström varnar Nato*, artikel 2018-01-01. [Elektronisk] Tillgänglig: <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/margot-wallstrom-varnar-nato> Hämtdatum 2014-04-15.
- Thurén, Torsten, 2007. *Vetenskapsteori för nybörjare*. Torsten Thorén och Liber AB, Kina: People Printing.
- University of Virginia = University of Virginia, Global studies webbplats, presentation av Philip Zelikow. [Elektronisk] Tillgänglig:

<http://globalstudies.virginia.edu/faculty/profile/zelikow>. Hämtdatum 2019-03-20.

Westberg, Jacob, 2015, *Svenska säkerhetsstrategier*. Jacob Westberg och studentlitteratur 2015, Spanien: Graficas Cems S.L.

Yle = Yles webbplats, *Över 120 länder godkänner FN-avtal om kärnvapen*. [Elektronisk] Tillgänglig: <https://svenska.yle.fi/artikel/2017/07/07/over-120-lander-godkanner-fn-avtal-om-karnvapen>, artikel 2017-07-07. Hämtdatum 2019-03-12.

Ørvik, Nils, 1974. ”Scandinavian Military Doctrines” i Frank B. Horton III, Anthony C. Rogerson & Edward L. Warner III [red] *Comparative Defence Policy*. The USA, Maryland, Baltimore: John Hopkins University Press.